

MARC WESTERMANN, *TONEEL EN KRATON, WERKELIJKHEID EN SCHIMMENSPEL*

Het Javaanse toneel kent één verzamelnaam, te weten Wajang (schim), met verschillende vormen van uitvoering. Zo is daar het echte schimmenspel, de wajang-kulit (purwa), waarbij gebruik gemaakt wordt van platte, lederen en kunstig uitgesneden poppen. Meer gelijkend op de Nederlandse poppenkast is de wajang golèk, met ronde, houten en aangeklede poppen. Een derde vorm, niet zuiver een poppenspel, is de wajang bèbèr, waarbij platen met afbeeldingen worden ontrold en vertoond.

Naast deze uitingen is in gebruik een expressievorm, die, althans naar Westerse begrippen, in zich verenigt het toneel, zang, dans en opera. Dit staat bekend als wajang wong, ook 2

wel wajang orang (orang = mens) waarbij toneelspelers/dansers de rol van de poppen hebben overgenomen.

Als onderwerpen dienen veelal verhalen uit twee Indische heldendichten, de Ramajana en de Mahabharata. Het laatste epos is in Indonesië sterk gejavaaniseerd, en de Javaanse fantasie schiep er een groot aantal bijverhalen om heen. De Ramayana is een verhaal, waaraan ten grondslag ligt de grote liefde tussen de koningszoon Rama en de prinses Sita. Sita wordt echter geroofd door een reusachtige demon, die haar meevoert naar zijn vesting Sri Lanka (Ceylon). Rama belegert hem daar gesteund door een leger van apen, en slaagt erin zijn echtgenote terug te krijgen.

Kern van de Javaanse versie van de Mahabharata-cyclus is de strijd tussen de nakomelingen van Pandu en Desarata, twee halfbroers. Pandu heeft een troon bezet, die Desarata wegens blindheid niet kon bestijgen, ofschoon hij de oudste was. Na de dood van Pandu bestrijden de honderd zonen van Desarata, de zg. Korawas, de vijf zonen van Pandu, onder wie de ridderlijke held Arduna het meest op de voorgrond treedt. Ardjunas grote vriend en bondgenoot is Kresna, vorst van Darawati, die hem bijstaat in de strijd tegen de Korawas, welke worsteling in de Indiase mythologie het karakter heeft van een kosmische strijd tussen goed en kwaad. (Men vergelijk de Germaans-Scandinavische gegevens omtrent de goden van Asgard contra de ijsreuzen en boze geesten).

Gelet op het feit, dat de onderwerpkeuze al een sterk aristocratische allure heeft, en dat bovendien de Javaanse vorstengeslachten de neiging vertoonden hun afstamming terug te voeren tot mythologische figuren, is het niet verwonderlijk dat juist in de kratons, de paleizen, zich de wajang-wong activiteiten concentreerde. Sinds de splitsing van het rijk Mataram, midden in de 18e eeuw, zijn het de hoven van Solo en Jogja die de toon aangeven. Overigens is nu ook buiten ed kraton de wajang orang te zien, oa. dagelijks in het amusementspark Sriwedari in Solo, een "must" voor elke toerist.

De diepe verwevenheid die de Javaan heeft met de dramatiek en gedachtenwereld van enigerlei wajangvorm, kent hij ook in zijn relatie tot de oude vorstelijke geslachten. Solo is een stad die beheerst wordt door de ietwat verbleekte glorie van de Soesoehoenan (soenan) Paku Buwono (Spijker der Wereld), maar ook in Jogja bleek mij dit, toen ik, zoekende naar de woonstee van Zijne Hoogheid de Pangéran (Prins) Surjobrongto, broer van de huidige sultan, ik slechts diens naam hoefde te noemen om telkens buigend en met veel voorkomendheid op het rechte pad te worden geleid. De prins gaf desgevraagd toe dat, ofschoon de rol van de aristocratie officieel was uitgespeeld, hij nog veel "hormat" (eer) ontving van de bevolking in het stadsdeel waar hij woonde.

"Bedenkt u wel, hier in Mid-den Java zijn begrippen als "Republik" en President nog wat vaag; de overleving van het Mataramse Rijk leeft nog", aldus de Pangéran Surjobrongto.

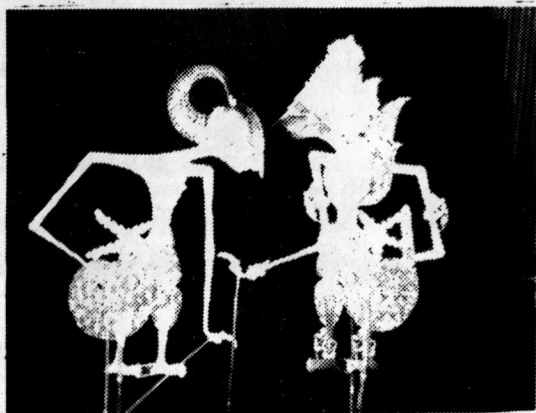
De vraag rijst natuurlijk, wat voor rol de vorsten spelen in het huidige Indonesie. Heeft hun aanwezigheid nog een concrete uitwerking, of is zij uitsluitend van psychologische aard? Van de drie vroegere zelfbesturende vorsten, de sultan van Jogja, de Soenan van Solo, en prins Mangkunegara, eveneens te Solo, staat de Soenan strikt genomen het hoogst. In levenskracht en maatschappelijke invloed voert Jogja echter duidelijk de boven- toon, terwijl Mangkunegara sterke activiteiten ontplooit op zakelijk terrein, oa. de toeristen-industrie (voor welks verwoestende golfslag Solo tot dusverre gespaard is gebleven); in de directe nabijheid van de Mangkunegaran verrijst thans een toeristenhotel. De vorst exploiteert al meerdere ondernemingen. In Solo doet in brede kring de mening opgeld dat het hem goed gaat; wel bleek mij in een gesprek met een der gidsen in zijn paleis dat het uitbetalen van de salarissen soms lang op zich laat wachten.

En de Soenan? Diens hof, een kraton die wel haast een kleine stad lijkt, maakt een oude en vermoeide indruk. Het front-aanzicht is imponerend, maar wie dieper doordringt, ziet het verval: vervelozе achterpoorten, op instorten staande, soms zelfs onbewoonde paleizen van prins en rijks-groten, spookachtige galerijen en pendopo's (= een op vier of meer zuilen steunend spits dak, zonder muren, waar voorstellingen en recepties onder plaatsvinden). De Soenan is geen publieke figuur, zoals de Sultan van Jogja.

Deze laatste verblijft voornamelijk te Djakarta, waar hij een politieke figuur van gewicht is. Een deel van zijn paleis herbergt de universiteit van Jogja, de rest van de kraton staat open voor toeristen. In het verzet van de nationalistten tegen de Nederlanders speelde de sultan een grote rol (Jogja was de eerste hoofdstad van de Rep.Indonesia), wat zijn prestige ongetwijfeld sterk heeft verhoogd. Volgens Pangéran Surjobrongto is het hieraan toe te schrijven dat

het oude territorium van het sultanaat Jogja nog min of meer voortleeft. Jogja is nl. een zgn. 'daerah istimewa', een bijzonder stadsdistrict, evenals Jakarta. De Soenan daarentegen lijkt de aansluiting met de nieuwe tijd volledig gemist te hebben, te zeer rustende in zichzelf, het verleden, in 'splendid isolation'. Met het opkomende nationalisme heeft hij zich nauwelijks bemoeid. Pangéran Surjobrongto is daar kort over: "Ach, hij was bang voor zijn hachje".

Samenvattend blijkt de eerbied, de hormat betuiging van de Javanen tegenover de vorsten te rusten op drie verschillende pijlers: Het sultanaat steunt op een persoonlijke gehechtheid jegens de dynastie, bij Mangkunegara is er een gebondenheid aan het territorium, een soort gemeenschapsprincipe, waarbij de Prins op een minder hoog voetstul staat. En Paku Buwono, de Spijker der Wereld? In zijn verstarring, zijn niet willen aanvaarden van andere tijden verbleekt de glans van de onder de gouden Soenanster geborene. Tradities zijn er, en het walang-orang theater van Sriwedari, dat iedere avond tot aan de nok is gevuld, bewijst hun kracht in het Culturele leven. Het hof van de Soenan zou er goed aan

De wajangfiguur rechts, met kroon is KRESNA. Men beschouwt hem als een incarnatie van de god Wisnu. Tegenover hem ARJUNA. De hier afgebeelde figuren werden voor de schrijver gemaakt door de bewaarder der wajangpoppen van de Soenan van Salo.

doen, hier een voorbeeld aan te nemen voor wat de maatschappij aangaat, — haar betrokkenheid daarmee, voordat het mystieke aanzien dat zij geniet geheel vervloeid is.

"WIJ DANSEN MET ONZE ZIEL", EEN GESPREK MET ZKH PRINS SURJOBONGTO, ARTISTIEK LEIDER VAN DE KRATONDANS-GROEP VAN HET SULTANAAT VAN JOGJA - KARTA;

In 1971 beleefde Nederland een primeur, die haar zelfs in het koloniale tijdperk, toen Indonesië nog Nederlands-Indië heette, niet gegeven was: een bezoek van de hofdansers van Sultan Hamengku Buwono IX van Jogjakarta, de huidige Indonesische vice-president. Dit was een primeur omdat, hoewel de opleiding tot danser of danseres ook voor niet-hofleden toegankelijk is, er nooit een voorstelling is gegeven buiten de muren van het paleis, de kraton.

Aangezien het hof van Jogja een van de meest in het oog lopende centra is van de Midden-Javaanse vorstenlanden, kwam het mij zinnig voor om gedurende een bezoek aan Java mijn opwachting te maken bij des sultans broer, prins Surjobrongto, artistiek leider van de kraton-dansgroep. Deze toonde zich gaarne bereid om met mij over de Javaanse Hofcultuur van gedachten te wisselen.

"U spreekt toch ook Nederlands? Ik spreek Nederlands beter dan Engels, ziet U. Ja, onze opvoeding was Europees gericht. Mijn vader, de oude Sultan, deed ons jarenlang bij Hollandse mensen in huis. Daar werden wij streng opgevoed! Soms, als we ondeugend waren, kregen we klappen! In de kraton gebeurde dat niet ..."

"We hebben veel Hollandse vrienden, ook nog van vroeger, uit de Hollandse tijd. Gelukkig was er tijdens de toernee van de dansgroep in Nederland veel contact, niet alleen met journalisten, ook met toeschouwers. Wij hadden ook graag een voorstelling bijgewoond van één der grote Nederlandse balletgezelschappen, maar jammer genoeg was er geen

tijd. De impressario, hij wilde zoveel mogelijk voorstellingen."

"De Javaanse dans wortelt diep in de collectiviteit waaruit zij is opgekomen, en in de hel instelling en levensfilosofie van het volk. Het gaat om de dans, de uiting, meer dan om de danser. Deze moet in zijn ziel de impulsen van buiten, de gamelan-muziek, het verhaal etc. opnemen en absorberen en deze via zijn bewegingen weer laten uitvloeien. Zijn eigen emoties en gelaatsexpressies moet hij beheersen."

- *U hebt zelf ook gedanst. Hoe hebt u dit ervaren?*

"Je bent in trance. Je ziet de mensen zelfs niet; of je voor één man optreedt of voor duizend, het maakt geen verschil. Vroeger waren er om de twee jaar voorstellingen die vier dagen duurden, van zes uur 's morgens tot vier uur 's middags. Zo vroeg is er nog geen hond om te kijken, ja? Maar je danst met dezelfde inzet, ook als je ziek bent, of je pijn hebt. Wij noemen dat orah mingkuh, volkomen persoonlijke inzet en toewijding aan de gestelde taak."

- *Wanneer wordt met de opleiding begonnen?*

"Dat begint zo rond het 8^e en 9^e jaar en kan wel twintig jaren duren, zowel schoolsgewijze als bij hofleraren thuis. Natuurlijk wordt eerst veel aandacht besteed aan de technische aspecten, maar belangrijker is het zich verdiepen in de geestelijke kant van de dans. Deze is onmisbaar, is de ziel van de dans. Wij noemen dit Djoged Mataram."

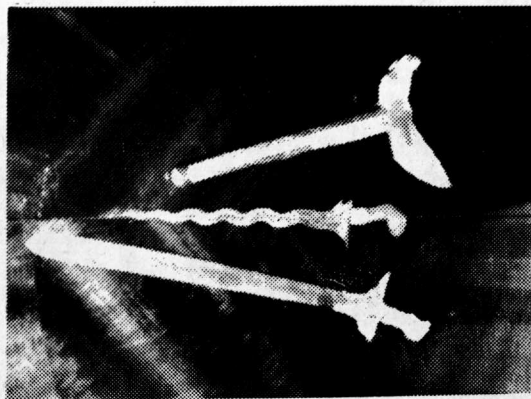
- *Toch bestaan de eerste jaren van de opleiding uitsluitend uit het aanleren van de techniek.*

"Als een danser de dansbeweging nog niet volledig beheerst, zijn deze geesteslessen nog niet aan hem besteed, omdat zijn ziel nog niet gereed is, zijn bewustzijn nog niet geheel gericht op de bewegingen en posities, die hij nog niet volkomen beheerst. Zonder zich de geestelijke aspecten te hebben eigen gemaakt, zal hij mechanisch dansen, volgens

de vastgelegde patronen. Hij kan de dans nog niet interpreteren als een openbaring van zijn ziel. Goede begeleiding voert hem tot het peil van Djoged Mataram. Deze bestaat uit vier elementen:

Allereerst een volledige heestelijke en lichamelijke concentratie op de taak, een vastbeslotenheid het beste van zichzelf te geven (sewidji). Dan een zeker innerlijk vuur, waarin de bewegingen van de ziel, die van het lichaam dicteren (greget)

Het derde element is zelfvertrouwen zonder hoogmoed (sengguh), en het vierde dat men zich onder geen enkele voorwaarde, onverschillig eventuele moeilijkheden en schijnbare belemmeringen, aan zijn taak zal onttrekken, dus een volledige persoonlijke inzet (orah mingkuh).

Een lange, rechte kris uit Menado(?). Daarnaast lemnet en schede van een kris uit Java. Het hier afgebeelde type noemt men "KERIS BRANGGAH". In de wayang wordt deze kris gebruikt door vrouwen en "Aloes-dansers", (Aloes is edel, verfijnd, beschaafd, rustig). Het lemnet kan zowel gegolfd als recht zijn.